
ORIS J. L. SCHÖNLEBNA KOT GOVORNIKA IN PRIDIGARJA

Prispevek predstavlja Janeza Ludvika Schönlebna (1618–1681) kot govornika in pridigarja, njegovo dejavnost na retoričnem področju razdeli v tri glavna obdobja. Iz Schönlebnovega zgodnjega govorniškega obdobja se je ohranilo devet govorov in hvalnice habsburških vladarjev, ki so se izkazali za pomembne častilce Brezmadežne Marije. V svojem najaktivnejšem obdobju je Schönleben za tisk pripravil štiri zbirke pridig v nemščini in latinščini, trije govori pa so bili natisnjeni samostojno. Če bi se ohranile tudi njegove rokopisne pridige, bi bil njegov opus bogatejši za pet zbirk. V zadnjih letih življenja je nastopal le še v vlogi priložnostnega pridigarja, postumno je izšel njegov pridigarski priročnik z alegorijami. Sklepni del prispevka oriše glavne značilnosti njegovih pridig in pokaže, da se je Schönleben oklepal klasičnega jezuitskega cerkvenega govorništva potridentskega obdobja, da pa je v njegovem osebnem pridigarskem slogu mogoče zaznati tudi nekaj značilnosti sočasnih baročnih retoričnih prvin.

Ključne besede: Janez Ludvik Schönleben (1618–1681), govorništvo, retorska proza, pridiga, cerkveno govorništvo potridentskega obdobja

Uvod

Janeza Ludvika Schönlebna (1618–1681) literarna stroka navaja predvsem kot prireditelja Čandik-Hrenove izdaje lekcionarja *Evangelia inu lystuvi*, ob tem največkrat omenja še njegov zgodovinski spis *Carniolia antiqua et nova*. Nekateri pregledi starejšega slovenskega slovstva opozarjajo tudi na štiri zbirke pridig v nemščini in latinščini, vendar pa se temu področju njegovega delovanja do sedaj ni posvečalo temeljitejše pozornosti. Raziskovanje Schönlebnovega življenja in dela je pokazalo, da je njegov retorični opus obsežnejši, kot se je predvidevalo, in da sta za njegov pridigarski uspeh in sloves zaslužna predvsem njegovo šolanje pri

jezuitih in jezuitska redovna formacija. Jezuiti so namreč na svojih gimnazijah in univerzah poudarjali pomen znanja retorike in spodbujali poglobljanje govorniških veščin. V času svojega delovanja v ljubljanskem jezuitskem kolegiju (1650–1651) je Schönleben napisal in pripravil tudi uprizoritev drame *Haeresis fulminata*. Besedilo drame je dolgo časa veljalo za izgubljeno, junija 2013 pa sem lep opisni izvod drame našla v dunajskem Hišnem, dvornem in državnem arhivu, in sicer v arhivu družine Auersperg.¹ Schönlebnov prvi po naslovu znani (sicer neohranjeni) govor je bil natisnjen že leta 1643 v Gradcu. Na podlagi tega je mogoče sklepati, da so jezuiti pri njem zgodaj opazili govorniško nadarjenost in da so mu bili v oporo pri razvijanju tega daru. Schönleben je do posvetitve v duhovnika leta 1648 na Dunaju pripravljaval zlasti latinske priložnostne govore. Obdobje aktivnega pridiganja je verjetno nastopilo po tretji probaciji v Judenburgu (1649/50). Skleпам, da je prehod od priložnostnih govorov k pridigam v praksi pomenil tudi jezikovni prehod od latinščine k nemščini. Razmah Schönlebnove pridigarske aktivnosti je opazen po izstopu iz jezuitskega reda, v času njegove službe ljubljanskega stolnega dekana (1654–1667) ter pozneje, ko je bil župnik v Ribnici in arhidiakon Spodnje Kranjske (1669–1676). Schönlebnovo govorniško dejavnost je glede na povedano mogoče razdeliti v tri obdobja: zgodnje oz. jezuitsko obdobje (1643–1653), obdobje aktivnega pridiganja v nemščini in slovenščini (1654–1676) in obdobje zmanjšane pridigarske aktivnosti (1676–1681).

Schönleben kot govornik

Schönlebnovo zgodnje oz. jezuitsko obdobje (1643–1653) govorniške aktivnosti je mogoče rekonstruirati na podlagi ohranjenega Valvasorjevega pričevanja v *Slavi vojvodine Kranjske*, na podlagi treh seznamov njegovih natisnjenih in za tisk pripravljenih del² ter ob upoštevanju ponatisov zgodnjih govorov v njegovih poznejših zbirkah pridig (*Tractatus geminus*, *Horae subsecivae dominicales*). Največ Schönlebnovih govorov je bilo natisnjenih v šolskem letu 1648/49, ko je bil profesor retorike v jezuitskem kolegiju na Dunaju. Zanimivo je, da se tudi letnice drugih ohranjenih naslovov v glavnem ujemajo s Schönlebnovim poslanstvom učitelja poetike in retorike (1642–1644), leta 1645–1647 (čas njegovega študija teologije) pa so nam za zdaj še uganka. Do danes se je ohranilo devet zgodnjih latinskih t. i. akademskih govorov. V prvotnem tisku sta se po dosedanjih ugotovitvah ohranila le dva: *Mars Austriacus D. Leopoldus Austriae marchio et tutelaris* (1648)³ v Bavarski državni knjižnici v Münchnu in *Panegyricus Magnae Matri Virgini sine macula originali conceptae* (1649) kot dodatek v knjigi *Campus liliorum* (Deželak Trojar 2015: 210), in sicer v Avstrijski narodni knjižnici.⁴ Poleg omenjenih dveh se jih je v

¹ OeStA, HHStA, AT-OeStA/HHStA SB Auersperg XXVII, 25.

² Schönleben, *Feyertäglicher Erquick-Stunden*, 1. del: »Syllabus operum«; Zani, *Memorie, imprese*, 182r–184r; HDA, MK, M 9451: »Syllabus operum et proietorum Joannis Ludovici Schönleben«.

³ BSB, sign.: Austr. 5451 I.

⁴ ÖNB, sign.: 79. Q. 70.

ponatisu ohranilo še sedem.⁵ Ohranile so se tudi t. i. »elogia« oz. hvalnice habsburških vladarjev, ki so se izkazali za pomembne častilce Brezmadežne Marije. Najdemo jih v prvem delu knjige *Campus liliorum sive Album Austriaco-Marianum*. Devet drugih zgodnjih natisnjenih govorov poznamo le po naslovih iz Valvasorja.⁶ Vsi Schönlebnovi zgodnji govori so verjetno izšli anonimno. Čeprav je o Schönlebnu znano, da je vsaj v času svojega službovanja v Ljubljani (1650/51), ko je bil prefekt jezuitske gimnazije, opravljal tudi službo nemškega prazničnega pridigarja (Deželak Trojar 2015: 89), se iz njegovega jezuitskega obdobja neposredno ni ohranila nobena pridiga. Na podlagi kazala drugega zvezka nemških prazničnih pridig (*Feyertägliche Erquick-Stunden: »Andern Theils Satzreyhe der Predigen«*), v katerem je nekatere izmed natisnjenih pridig datiral, pa lahko za pet izmed njih posredno sklepamo, da so nastale v obdobju 1650–1653. Poudariti je treba, da poznamo le naslove tistih govorov, ki so izšli v tisku. Upravičeno je predvidevati, da je bilo številno njegovih govorov v letih 1643–1653 sicer še večje.

Schönleben je v svojem jezuitskem obdobju pisal predvsem priložnostne govore. Največ se jih nanaša na akademske slovesnosti ob imenovanjih novih bakalavrov, magistrrov in doktorjev. Ohranila sta se tudi dva pogrebna govora, drugi pa se dotikajo najrazličnejših priložnosti: od poroke, inavguracije prošta, proslavljanja godovnega dne zavetnika študentov nemške narodnosti do slovesnega obhajanja božiča ter velikega petka. Po vsebini, strukturi in retorični dodelanosti med ohranjenimi govori najbolj izstopata *Panegyricus Magnae Matri Virgini sine macula originali conceptae* in *Inferiae Austriaco-academicae piis Manibus fundatorum et benefactorum Universitatis Viennensis* (Deželak Trojar 2015: 328).

Schönleben kot pridigar

Govorniške izkušnje, ki si jih je Schönleben nabral v svojem jezuitskem obdobju, so mu koristile v času njegove službe ljubljanskega stolnega dekana (1654–1667), ki je zahtevala govorniško veččega in učenega človeka. Schönleben je v tem času veliko pridigal, omenja se kot slovesni in priložnostni pridigar ter govornik (npr.

⁵ V drugem zvezku Schönlebnovih latinskih postnih pridig (*Tractatus geminus*, 2. del, 238–247) je ponatisnjen govor *Allocutio academica in Parasceve. Titulus Crucifixi*. V prvem zvezku njegovih latinskih nedeljskih pridig (*Horae subsecivae dominicales*, 1. del, 44–54, 275–287) najdemo naslednja dva govora: *Allocutio academica. In vigilia nativitatitatis Domini. Verbum visibile in Parasceve. Allocutio academica, Tri-Tribunal: sacerdotale, pretorium, regium, reum laesae maiestatis*. Preostale govore je Schönleben ponatisnil v drugem zvezku latinskih nedeljskih pridig (*Horae subsecivae dominicales*, 2. del, 423, 441–480): *Parentalia reverendissimo praepositi cathedralis ecclesiae Viennensis* (1648); *Lacrumae (sic!) piis manibus illustrissimi adolescentis Ioannis Michaelis Adami Baptistae comitis ab Althan* (1648); *Panegyricus pia ambitio ss. Cosmae et Damiano MM. patronis Medicae Facultatis* (1648/1652); *Inferiae Austriaco-academicae piis Manibus fundatorum et benefactorum Universitatis Viennensis* (1653).

⁶ Valvasor, *Die Ehre*, 2. zv., 6. knj., 355: *Aegis Palladia* /.../ (1643); *Thalassii Coronae* /.../ (1644); *Plectrum Cleantheum lyrae Apollinae conformatum* /.../ (1644); *Conatus nymphae Hortensis* /.../ (1648); *Tryphyaeon nymphae Hortensis* /.../ (1648); *Verna Theosoporum ad meridianem Sapientiam deambulatio* /.../ (1648); *Corona gemma* /.../ (1649); *Arboris vitae s. Crucis fructus* /.../ (1649); *Philosophicum nihil* (1649).

sinodalni in pogrebni govori). Pogosto je pridigal v Ljubljanskem kolegiju Družbe Jezusove, pri diskalceatih in, če sklepamo po naslovu nekaterih njegovih svetniških pridig, tudi pri frančiškanih in kapucinih (Deželak Trojar 2015: 343–344). Kot kaplan deželnih stanov je verjetno vodil maše in pripravljaval duhovne nagovore ob začetku zasedanja deželnih stanov (Radics 1894: 34). Po Valvasorjevi zaslugi se je ohranil Schönlebnov pozdravni govor novemu škofu Rabatti (1664). Po njegovem pričevanju naj bi bil Schönleben tudi avtor anonimno natisnjene govora v čast novoimenovanega salzburškega nadškofa Maksimilijana Gandolfa Kuenburga iz leta 1668 (*Trias colossea debito honori Maximiliani Gandolphi ex comitibus de Khünburg*),⁷ ki se je ohranil v Bavarski državni knjižnici.⁸ V letih 1668–1676 so izšle štiri zbirke Schönlebnovih pridig v nemščini in latinščini, vse v dveh zvezkih. Na naslovnih nekaterih zbirk (*Feyertäglicher Erquick-Stunden*; *Tractatus geminus de mysteriis Dominicae passionis*) je poudaril, da so namenjene tako duhovnikom (kot priročnik pri njihovem dušnopastirskem delu) kot laikom. Zapisal je tudi, da piše z dobrim namenom in za dobre ljudi, ter hkrati poudaril, da ne piše za učene, ker ti ne potrebujejo njegove pomoči: »Coeterum ego quae scribo, bono animo scribo, et bonis /.../. Doctis non scribo, quia meis suppetiis non egent.«⁹ Najprej je v nemščini izdal postne (*Fasten-Freytag und Sontag-Predigen*, 1668) in praznične pridige (*Feyertägliche Erquick-Stunden*, 1669–1670). Nato je pripravil latinsko razširjeno izdajo postnih pridig (*Tractatus geminus de mysteriis Dominicae passionis*, 1673), kot zadnja pa je izšla zbirka nedeljskih pridig v latinščini (*Horae subsecivae dominicales*, 1676).¹⁰ Leta 1675 je v tisku v nemščini izšla pridiga *Oesterreichische Veste und Vormaur*, ki jo je Schönleben 19. marca 1675, na praznik sv. Jožefa, imel v diskalceatski cerkvi v Ljubljani.¹¹

Po vsebini lahko Schönlebnove natisnjene pridige razdelimo v tri skupine: praznične oz. svetniške pridige, postne nagovore oz. premišljevanja in nedeljske pridige. Schönleben je svoje pridige označil kot duhovno literaturo, postne pridige tudi kot asketično in meditativno branje.¹² Pridigarsko zelo aktivno je bilo tudi Schönlebnovo ribniško obdobje (1669–1676), ko je opravljal službo župnika in dolenskega arhidiakona. Po vrnitvi v Ljubljano se je njegova pridigarska dejavnost zmanjšala. Do smrti leta 1681 je pridigal le še priložnostno,¹³ je pa verjetno v tem obdobju nastal njegov pridigarski priročnik z alegorijami (*Allegoriae SS. Patrum, ordine alphabetico, in gratiam concionatorum collectae*), ki je izšel postumno leta 1682 pri tiskarju Mayru v Salzburgu.¹⁴

⁷ Valvasor, *Die Ehre*, 2. zv., 6. knj., 355; 2. zv., 8. knj., 674–675.

⁸ BSB, sign.: 2 Bavar. 950,XI,32.

⁹ Schönleben, *Tractatus geminus*, 2. del: »Praemonitio ad lectorem«, 2.

¹⁰ Valvasor, *Die Ehre*, 2. zv., 6. knj., 356.

¹¹ SK, Miscellanea J. G. Dolničarja, Pars II.

¹² Schönleben, *Feyertäglicher Erquick-Stunden*, 1. del: »Vorrede an den günstigen Leser«, 2; *Tractatus geminus*, 1. del: »Dedicatoria«, 1; 2. del: »Epistola dedicatoria«, 3–4; »Praemonitio ad lectorem«, 1.

¹³ ARS, SI AS 1073, I/31r, 76r, 78v; I/33r, 268v, 271v, 296r.

¹⁴ Valvasor, *Die Ehre*, 2. zv., 6. knj., 356.

Arhivski viri, ki omenjajo Schönlebnovo pridigarsko dejavnost, največkrat jezika njegovih pridig ne navajajo; v redkih primerih, kadar ga, je to navadno nemščina.¹⁵ Le za eno priložnost je v jezuitskem viru neposredno poudarjeno, da je pridigal v slovenščini.¹⁶ Škof Rabatta hvali njegove nemške pridige in sinodalne nagovore duhovščine,¹⁷ za katere pa je malo verjetno, da bi jih Schönleben govoril v nemščini. Na jezikovno dilemo glede Schönlebnovih pridig nam odgovori Valvasor, ki poudari, da je Schönleben pridigal tako v nemščini kot v slovenščini:

.../ sowol in Teutscher als Slavonischer Sprach ein trefflich-guter Prediger, der mit seiner Beredsamkeit die Zuhörer so häufig zu sich gezogen, daß, wann er die Cantzel besteigen wollen, jedermann dahin geeilt, ihn zu hören, und er also allezeit einen grossen Zulauff gehabt. (Valvasor 1689: 2. zv., 354.)

Vsaj za Ribnico je gotovo, da je pridigal tudi v slovenščini. V dokumentih ob cesarskem imenovanju za župnika in dolenskega arhidiakona je namreč poudarjeno, da so ga izbrali zaradi njegovega govorniškega daru in znanja »kranjščine«. ¹⁸ Da je bil večš slovenščine, priča tudi njegova priredba lekcionarja *Evangelia inu lystuvi*.

Schönlebnove natisnjene zbirke pridig so verjetno v večini primerov nastale na podlagi rokopisnih osnutkov, ki jih je pripravil za svoje govorjene pridige, nekatere pa je sestavil povsem na novo. V posvetilu k prvemu zvezku nemških prazničnih pridig je namreč zapisal, da ga je k zapisu spodbudil uspeh njegovih ustno podanih pridig, hkrati pa je izrazil upanje, da bodo bralcem ugajale tudi pridige, ki jih je sestavil na novo.¹⁹ Pridige je začel pripravljati za tisk v času dekanske službe. Zgodnji sezname njegovih tiskanih in za tisk pripravljenih del dokazujejo, da je velik del gradiva za tisk pripravil že v obdobju do leta 1668, kažejo pa tudi, da je precej Schönlebnovega pridigarskega gradiva ostalo v rokopisu in se izgubilo.

Schönleben je zbirki nemških prazničnih pridig dodal seznam svojih za tisk pripravljenih del, na katerem je poleg drugega zvezka prazničnih pridig omenil tudi pridige za nedeljske evangelije (*Sontägliche Erquickstunde der Predigen über die Sonntägliche Evangelien*) in dva zvezka postnih pridig: za postne sobote (*Die schmerzhaftige Muetter Gottes unter dem Creutz oder geistliche Erinnerungen für die Fasten-Sambstäg*) ter premišljevanja o Jezusovih besedah na križu (*Der gekreuzigte Wolredner oder geistliche Erinnerungen von den 7. Worten Christi am Creutz*).²⁰ V knjigi, ki popisuje člane bolonjske Akademije gelatov, katere častni član je bil tudi Schönleben, je ohranjen še en seznam njegovih del (nastal je leta 1672). Na njem se poleg omenjenih treh zbirk omenja tudi zbirka *Proclusionum academicarum libri*

¹⁵ Npr.: ARS, SI AS 1073, I/31r, 69v, 71v, 78v; I/33r, 268v, 271v.

¹⁶ ARS, SI AS 1073, I/33r, 296r.

¹⁷ NŠAL, NŠAL 100, KAL fasc. 89/26.

¹⁸ ARS, SI AS 1, I/32, R-VII, šk. 55, 97–101.

¹⁹ Schönleben, *Feyertäglicher Erquick-Stunden*, 1. del: »Zuaignung«, 7.

²⁰ Schönleben, *Feyertäglicher Erquick-Stunden*, 1. del: »Syllabus operum eiusdem authoris, guae praelectae sunt«.

duo.²¹ Skleпам, da so bili v tej zbirki zbrani govori iz Schönlebnovega jezuitskega akademskega obdobja. Tiskani seznam Schönlebnovih del, ki se je ohranil v Valvasorjevem izvodu Schönlebnove genealoške razprave *Dissertatio polemica de prima origine augustissimae domus Habspurgo-Austriacae*, in poznejši Valvasorjev seznam navajata še *Auctarium concionum festivarum*, nekakšen dodatek prazničnih pridig oz. razširjeno izdajo le-teh.²²

Značilnosti Schönlebnovih pridig

Schönlebnove pridige od prve zbirke naprej težijo k enotni zunanji zgradbi. Na prvi pogled še najbolj odstopa prva zbirka nemških postnih pridig, a le na videz, saj nakazuje isto strukturo, kot so jo nato uresničile naslednje zbirke. V nemških postnih pridigah je pregled vsebine posameznih pridig obeh zvezkov umeščen na začetek prvega zvezka (»Begriff und Abtheilung der Betrachtungen«). V tem pregledu so navedeni naslov pridige oz. premišljevanja, latinski citat in kratek pregled vsebine premišljevanja v nekaj (oštevilčenih) točkah. Številke točk v sinopsisu se ne ujemajo s številom dejanskih odstavkov v premišljevanju, saj ti v prvi zbirki še niso bili oštevilčeni. Vsako premišljevanje v zbirki ima svoj naslov, sledi številka premišljevanja in tema (ni izrecno imenovana kot »thema«), ki temelji na svetopisemskem stavku (ta je najprej naveden v latinščini in nato še v nemškem prevodu). Uvodnim naslovnim podatkom sledi jedrno besedilo premišljevanja. Predstavljena zunanja struktura prve zbirke se v naslednjih treh zbirkah udejanja na naslednji način: za naslovom pridige, ki povzema bistvo vsebine, je navedena priložnost, ob kateri je bila pridiga podana. Tej sledi tema (»thema«) pridige, ki jo povzame latinski citat iz *Svetega pisma* (ta ima v nemških pridigah ob sebi tudi prevod v nemščino). Naslov in citat igrata vlogo napovednika vsebine. Neposredno za temo je umeščena kratka predstavitev vsebine po odstavkih (»Summarisches Begriff« oz. »Synopsis«), ki se nato udejanja v sledečem besedilu pridige, strukturiranem v enako število odstavkov, kot jih nakazuje sinopsis. Čeprav je nekatere pridige razdelil na dva dela, je številčenje odstavkov od začetka do konca ostalo nepretrgano (Deželak Trojar 2015: 347–348).

Zunanja oblika Schönlebnove pridige se ujema s homiletičnimi predpisi jezuitske pridigarke šole. Njegove pridige imajo tri glavne dele: uvod (*exordium*), ki uvaja in nakaže vsebino pridige; jedro (*propositio, argumentatio*), ki razčleni in razloži v uvodu napovedano vsebino, dokazuje in podkrepi argumente in prepričuje poslušalce; zaključek (*conclusio*) pa uokviri pridigo in povzame bistvo (včasih je le nadaljevanje argumentacije iz jedra pridige, včasih pa v zaključku uporabi povsem nove argumente). Schönlebnov zaključek ne prinaša povzetka vsebine celotnega govora, ampak je samo njegov zadnji del. Posebnost njegovih pridig je,

²¹ Zani, *Memorie, imprese*, 183r–184r.

²² HDA, MK, M 9451: »Syllabus operum et proiectorum Joannis Ludovici Schönleben«; Valvasor, *Die Ehre*, 2. zv., 6. knj., 356.

da so osredotočene na eno misel, ki jo izpelje v uvodu in jo okrepljeno z različnimi dokazi pripelje do zaključka (Deželak Trojar 2015: 366).

Schönlebnove pridige temeljijo na *Svetem pismu*, po pogostnosti in številu citatov so takoj za njim dela cerkvenih očetov (npr. Avguštin, Ambrož, Hieronim, Gregor Veliki, Izidor Seviljski, Origen, Gregor Nazianški, Janez Zlatousti) in antičnih avtorjev (npr. Diodor Sicilski, Seneka, Plutarh, Plinij, Evzebij). Kadar je bil prvotni pomen *Svetega pisma* zanj preozek, ga je razlagal alegorično in v njem iskal duhovni smisel. Schönlebnove pridige so izrazito razumske, iz njih veje resnoba in duhovna umirjenost, v ozadju začitimo učenjaka in teologa. Vendar pa se ni trudil zaposliti le razuma poslušalcev, ampak jih je želel tudi ganiti in tako vplivati na njihovo voljo. V tem se kaže tipična usmeritev jezuitske pridige, ki je razpeta med željo, da poslušalce uči (»docere«) in da jih gane (»movere«). Veliko skrb je posvečal tudi slovnični pravilnosti jezikovnega izraza. Ker pa je na enem mestu pogosto nakopičil dolge nize različnih misli, je kljub slovnični doslednosti besedilo mestoma težje razumljivo (Deželak Trojar 2015: 367).

Schönleben je odklanjal teatralno blebetavost, zavračal nizek slog govorništva in se opredelil za srednjo pot (»Oratio, quae moribus formandis aptatur, modeste compta, et media esse debet: nec serpere obiecte ne risum moveat, nec attolli fastuose ne fastidio sit.«).²³ Za cerkveno govorništvo se mu je zdelo bistveno, da gane duše in da ljudem ne pusti spati ter jih odvrča od grehov in napak.²⁴ Kot bistvena elementa pridige je poudarjal eksemplarij in primeri (»Et oratorum princeps Cicero: ‚Duo illa nos movent, similitudo et exemplum‘.«).²⁵ V njegovih pridigah so pogoste metafore in alegorije, pa tudi sinekdoha, antonomazija, litota in metonimija. Rad se je poigral z anagrami in jih navadno zapisal v posebni vrstici, ločeno od drugega besedila. Značilnost Schönlebnovih pridig so figure dodajanja (paralelizmi, ponavljanje istih ali podobnih besed), mnogovezje in brezvezje. Živost in ritem njegovim pridigam dajejo nagovori, vzkliki in retorična vprašanja. Pozornost poslušalcev priteguje tudi z besednimi igrami, združevanjem pomensko nasprotujočih si pojmov in stopnjevanjem napetosti. Ton njegovih pridig je mestoma polemičen in ironičen.

Čprav je Schönleben vsebino podajal zgoščeno in jedrnato ter bistvo želel povedati s čim manj besedami,²⁶ je odklanjal tedaj vedno bolj priljubljeni konceptizem (t. i. »stilus argutus«), ker se mu je zdel prazen in duhovno šibek.²⁷ Bistvo konceptizma je v duhovitosti in izvirnosti izraza, ki resnico razodeva v prikriti obliki (metafora,

²³ Schönleben, *Tractatus geminus*, 2. del: »Praemonitio ad lectorem«, 2.

²⁴ Schönleben, *Horae subsecivae dominicales*, 1. del: »Praemonitio ad lectorem«, 2: »Primum ecclesiastae munus est in vitia detonare. Extirpanda sunt prius mala, ut locum inveniant bona.«

²⁵ Schönleben, *Horae subsecivae dominicales*, 2. del: »Praemonitio ad lectorem«, 2.

²⁶ Schönleben, *Feyertäglicher Erquick-Stunden*, 1. del: »Vorrede an den günstigen Leser«, 5: »Dabey habe ich allein disen Fleiß angewendet, dass ich mit wenig Worten vil sagen, und kurtz, doch kernhaft die Wahrheit vortragen möchte.«

²⁷ Schönleben, *Tractatus geminus*, 2. del: »Praemonitio ad lectorem«, 2; *Horae subsecivae dominicales*, 2. del: »Praemonitio ad lectorem«, 2: »Quin et viros doctos ac eruditos cernere est, qui magis afficiuntur simplici exemplorum narrationi, quam ingeniosis conceptibus«.

alegorija, simbol, enigma, elipsa, paradoks) ter v iskanju vedno novih možnosti prikritega izražanja.²⁸ Schönleben je obžaloval, da se je cerkveno govorništvo v njegovem času oddaljilo od prejšnje preprostosti, kljub svojim pomislekom pa se je do neke mere prilagodil novodobnim trendom. V delni prilagoditvi duhu časa je videl prednost in dodatno možnost za pritegnitev sodobnega poslušalca oz. bralca.²⁹ Zanj je značilno poudarjanje podrobnosti in razpravljanje o njih, v podkrepitev povedanega našteva vedno nove in nove primere; z istim namenom v pridigah kopiči veliko citatov.³⁰ V njegovih pridigah se pogosto ponavljajo določene besedne zveze ali stavki, ki igrajo vlogo mota (prim. Deželak Trojar 2015: 367–370).

Kljub temu da je Schönleben poudarjal tradicijo in klasično jezuitsko cerkveno govorništvo potridentskega obdobja, je v njegovem osebnem pridigarskem slogu mogoče zaznati nekaj značilnosti, ki nakazujejo, da ga sočasni baročni retorični trendi niso povsem zaobšli. Kot značilnost zgodnjega baroka bi lahko razumeli prepletanje razuma in čustev, in sicer v želji, da bi z razumskimi argumenti in ustrezno predstavitvijo le-teh vplival na čustva in voljo poslušalcev oz. bralcev. Tudi paralelizmi med staro- in novozaveznimi elementi so baročna značilnost. Pri njem je pogosta baročna prisposoba in primerjava človekovega življenja z igro (»*theatrum mundi*«). V postnih pridigah je razumsko in duhovno poglobljeno slikal skrivnosti Kristusovega trpljenja. Baročne prvine bi lahko zaznali tudi v hotenem ustvarjanju napetosti in aktivnem vključevanju poslušalcev oz. bralcev v pridigo z retoričnimi vprašanji, odgovori, vzkliki in nagovori. Schönlebnove pridige so polne metafor, sentenc, aluzij, komparacij in alegorij. Znanilec baroka so tudi mesta, na katerih je osrednja tema pridige zabrisana zaradi naštevanja podrobnosti (Deželak Trojar 2015: 369–370).

Sklep

Raziskava Schönlebnovega retoričnega opusa je pokazala, da se je Schönleben oklepal pravil klasične jezuitske retorike, ki se je uveljavila po tridentinskem koncilu, in se deloma približal tudi sodobnim govorniškim strujam 17. stoletja. Zgodnje jezuitske govore je govoril in natisnil v latinščini, po izstopu iz reda pa je pridigal v nemščini in slovenščini ter na podlagi osnutkov za svoje govorjene pridige v tisku izdal štiri zbirke pridig. Sprva je pridige tiskal v nemščini, pozneje pa se je odločil za latinščino, saj je želel doseči čim širši krog bralcev. Čeprav se pridig ni odločil izdati v slovenščini, so njegove nemške in latinske zbirke pridig skupaj z njegovo priredbo lekcionarja *Evangelia inu lystivi* duhovnikom predstavljale pomemben pripomoček za vsakdanje dušnopastirsko delo, spodbudile pa so tudi izdajanje pridig in nastajanje drugih meditativnih besedil v slovenščini (Matija Kastelec, Janez Svetokriški, Jernej Basar).

²⁸ Rakar, *Rogerijev ‚zapopadik‘*, 167–169.

²⁹ Schönleben, *Horae subsecivae dominicales*, 2. del: »Praemonitio ad lectorem«, 2.

³⁰ Schönleben, *Horae subsecivae dominicales*, 1. del: »Praemonitio ad lectorem«.

Viri

ARS – Arhiv Republike Slovenije (Ljubljana):

SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, 1492–1747:

I/32, R-VII, šk. 55, 1-24: Dopis kranjskega deželnega vicedoma Eberharda Leopolda Ursinija grofa Blagaja, Ljubljana, 4. september 1669. 97–101.

SI AS 1073, Zbirka rokopisov, 13. stol.–1941:

I/31r: Diarium praefecturae scholarum in Archiducali collegio Societatis Iesu (1651–1718). 69v, 71v, 76r, 78v.

I/33r: Diarium p. ministri (1. november 1671–19. september 1683). 268v, 271v, 296r.

BSB – Bayerische Staatsbibliothek (München):

Austr. 5451 I: *Mars Austriacus D. Leopoldus Austriae marchio et tutelarior* (1648). Viennae: Cosmerovianus, 1648.

2 Bavar. 950, XI, 32: *Trias colosseus debito honori, amori et observantiae celsissimi et reverendissimi S. R. I. principis ac domini domini Maximiliani Gandolphi ex comitibus de Khünburg, archi-episcopi Salisburgensis /.../*. Salisburgi: Melchior Haan, 1668.

HDA – Hrvatski državni arhiv (Zagreb), MK – Metropolitanska knjižnica:

M 9451: J. L. Schönleben: *Dissertatio polemica de prima origine augustissimae domus Habsburgo-Austriacae* (»Syllabus operum et proicectorum Joannis Ludovici Schönleben«).

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana (Ljubljana):

NŠAL 100, KAL fasc. 89/26.

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica (Ljubljana):

DS I 44702: J. L. Schönleben, *Feyertäglicher Erquick-Stunden*. Salzburg: Melchior Haan, 1669–1670.

GS 0 14467: J. L. Schönleben, *Allegoriae ss. patrum, ordine alphabetico in gratiam concionatorum collectae*. Salisburgi: Joannes Baptista Mayr, 1682.

GS I 12354: *Tractatus geminus de mysteriis Dominicae passionis*. Salisburgi: Melchior Haan, 1673.

GS I 12473: J. L. Schönleben, *Fasten-Freytag und Sontag-Predigen*. Salzburg: Melchior Haan, 1668.

GS I 15307/1-2: J. L. Schönleben, *Horae subsecivae dominicales sive Discursus sacri de tempore in dominicas totius anni*. Salisburgi: Melchior Haan, 1676.

OeStA – Österreichisches Staatsarchiv, HHStA – Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Dunaj):

OeStA, HHStA, AT-OeStA/HHStA SB Auersperg XXVII, 25: J. L. Schönleben: Tragödie »Anastasius Tyrannus Orientis« (*Haeresis fulminata Anastasius Tyrannus Orientis Haereticus*).

ÖNB – Österreichische Nationalbibliothek (Dunaj):

79. Q. 70.: *Campus Liliorum, sive Album Austriaco-Marianum*. Viennae: Matthaeus Rictius, 1649.

SK – Semeniška knjižnica (Ljubljana):

Miscellanea J. G. Dolničarja (Pars II.): J. L. Schönleben, *Oesterreichische Veste unnd Vormaur; das ist Lob- und Ehren-Predig vom grossen Heil. Josepho unsers Herrn Jesu Christi Zucht- und Nehr-Vatters /.../*. Salzburg: Melchior Haan, 1675.

Literatura

Deželak Trojar, Monika, 2015: *Janez Ludvik Schönleben (1618–1681) v luči arhivskih virov, njegovega zgodovinskega in retoričnega opusa*. Univerza v Mariboru: Filozofska fakulteta (doktorska disertacija).

Radics, Peter, 1894: Der krainische Historiograph Johann Ludwig Schönleben. *Mittheilungen des Musealvereines für Krain* (Erste Abteilung: Historischer Theil) 7. 1–72.

Rakar, Atilij, 1989: Rogerijev »zapopadik« in konceptizem. Skaza, Aleksander, Vidović-Muha, Ada (ur.): *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 163–173.

Valvasor, Janez Vajkard, 1689: *Die Ehre dess Hertzogthums Crain*.

Zani, Valerio, 1672: *Memorie, imprese e ritratti de' signori Accademici gelati di Bologna*. Bologna: Manolessi.